

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2'05-1/-9.09Українка:27-23

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2024.4.1>

Л. В. ЖВАНІЯ

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземної та української філології,

Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна

Електронна пошта: zhvania@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1864-2119>

СВОЄРІДНІСТЬ ДІАЛОГУ З БІБЛІЄЮ В АПОКРИФІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ПРОКЛЯТТЯ РАХІЛІ»

Розвідка є спробою інтерпретації авторського апокрифу Лесі Українки «Прокляття Рахілі» в біблійному контексті, що дозволило відчитати нові сенси, які відкриваються у кореляції твору з текстом Святого Письма.

Зазначено, що у творі Лесі Українки спостерігається зміщення акцентів з однієї з центральних містичних подій Євангелія – боговтілення до природних переживань матері Марії за свою дитину, прагнення захистити її від переслідувань. Ще однією специфічною рисою апокрифу стає переміщення авторського фокусу уваги зі стосунку Небесний Отець – Син, постульованого в Євангелії, на зв'язок матері й сина. В апокрифі Лесі Українки використовуються такі, підкреслено зневажливі, найменування Ісуса як «син вбогої Марії», «сей, Марії син», що призводить до профанації образу Ісуса. Образ Богоматері у тексті апокрифу також десакралізовано. Авторка окреслює емоційний стан Марії у суто людських, егоїстичних вимірах, підкреслюючи, що її почуття нічим не відрізняються від емоцій інших матерів, які також пишануться своїми дітьми.

Підкреслюється, що в інтерпретації Лесі Українки образ Рахілі постає втіленням темного, деструктивного аспекту материнського архетипу, що проявляється у жорстокості, мстивості, агресії. Стверджуючи, що смерть Ісуса даремна, героїня апокрифу демонструє повну нівеляцію основних засад християнства. Праматір Ізраїлю апелює до принципу кровної помсти, згідно якого вбивство вимагає відплати. Прокляття, виголошене в апокрифі Рахіллю, з християнської точки зору постає страшним гріхом, адже це злісне побажання смерті спрямоване проти Божого Сина.

Виснувано, що апокрифічна модель у творі «Прокляття Рахілі» базується на онтологічних засадах відмінних від Євангельських. Сюжет твору розвивається в межах Старозавітної етичної парадигми, що передбачає верховенство Закону – зовнішнього імперативного припису, порушення, невиконання якого веде до покарання.

Ключові слова: Леся Українка, Біблія, апокриф, прокляття, архетип матері.

Постановка проблеми. Уся творчість Лесі Українки, від перших поетичних збірок до драматичних поем на ранньохристиянську тематику, написаних вже у ХХ столітті, – це постійний напружений діалог з Біблією, в якому письменниця прагне знайти відповіді на присутні питання людського буття¹. У контексті авторської творчої еволюції, що постає як розвиток, постійний рух до більш досконалих форм, йдеться про шлях до пізнання істини, яка відкривається, або ж, за словами Сократа, «народжується» у подібному діалозі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Апокриф «Прокляття Рахілі» (1898) належить

до тих текстів Лесі Українки, які не часто ставали об'єктом дослідження літературознавців. Серед нечисленних праць, присвячених вивченню окремих його аспектів, слід виокремити розвідки І. Захарчук, Т. Панасенко, Ю. Левчук, та один з розділів монографії Я. Мельник, у якому в порівняльному аспекті окреслено особливості інтерпретації євангельського сюжету про побиття немовлят, пов'язаного з образом Рахілі у творі Лесі Українки та у відомих апокрифічних текстах [Мельник].

Ю. Левчук, зосереджуючи увагу на мнемонічних рисах жанру апокрифу, виокремлює у творі Лесі Українки базову бінарну опозицію, що реалізується у поняттях смерті й народження. Дослідниця веде мову про «викривальність і навіть деяку саркастичність твору»

¹ Див. мої розвідки, в яких вивчається зазначена проблематика: [Zhvania 2022], [Жванія 2022], [Жванія 2024].

[Левчук: 143], про спробу «<...> кардинально нового тлумачення Святого Письма» та деміфологізацію біблійної історії авторкою «Прокляття Рахілі» [Левчук: 146].

На зв'язок зазначеного твору з Біблією вказує і Т. Панасенко, зазначаючи, що цей апокриф «Леся Українка створила, спираючись на біблійну тематику, але нічого не використавши з біблійних відомостей про життя Рахілі. Не згадується ні історія шлюбу героїні, ні її чоловік, ні рідні діти, які пережили свою матір» [Панасенко: 74].

З огляду на вищезазначені твердження науковців, виникає потреба у зверненні до першоджерела апокрифу «Прокляття Рахілі» – Біблії, як до універсального ключа, що допоможе у відкритті тих, закладених авторкою сенсів твору, які залишилися прихованими. Відтак, **метою** розвідки постає спроба осягнути особливості авторської інтерпретації Євангельського сюжету та відшукати ті сенси, які відкриваються у кореляції тексту апокрифа з текстом Святого Письма.

Виклад основного матеріалу. У чорновому автографі підзаголовок «Легенда» був виправлений рукою авторки на «Апокриф». Ю. Левчук вважає, що «зміна жанру відбулася логічно, адже біблійна героїня і біблійний сюжет (в неординарній авторській обробці) цілком заслужено відповідають законам апокрифічного письма». Як відомо, апокрифи (від грец. *ἀποκρυφός* – прихований, таємний) – це твори, сюжет яких пов'язаний з біблійною історією, що не увійшли до релігійного канону через їхню недостовірність, невідповідність віровченню, духу християнської традиції або ж відверто еретичний, тобто віровідступницький зміст.

З огляду на обрану авторкою жанрову дефініцію твору та, враховуючи складність стосунків Лесі Українки з християнством, вважаємо за необхідне розглянути авторський апокриф в контексті Святого Письма з точки зору його відповідності біблійній доктрині.

Євангельський мотив невітшної у своєму горі праматері Ізраїлю Рахілі, її плачу за вбитими царем Іродом немовлятами, що став сюжетною канвою для створення авторського апокрифу Лесі Українки «Прокляття Рахілі» (1898), був обраний авторкою не випадково,

можемо припустити, що він мав особливе значення для неї. Свідченням цього слугує лист письменниці до Івана Франка (написаний після створення апокрифу), в якому йдеться про твори письменника, які вимушено були підпорядковані кон'юнктурі.

Роздуми над цією ситуацією спонукають авторку листа знову звернутися до біблійного образу Рахілі, провівши паралель між митцем, що втратив свої твори, та матір'ю, дітей якої вбито: «Чому все має право на сльози: і туга материнська, і нещасне кохання, і громадський жаль, а тільки душа поета, що втратила діти свої, мусить мовчати?». Боляче переживаючи за наслідки «злочину» поета, що «потопив своїх дітей», Леся Українка веде мову про «акт обвинувачення», що звучить у скарзі, «стогоні утоплених дітей» митця та відстоює їх право на голос: «Чому ж би се мало бути промовчаним? Я пишу сеє все, а в думці все одбивається: “Рахіль плаче і не хоче потішитись по дітях своїх, бо їх немає”... Хто була та Рахіль? Може якась невідома жінка часів Ирода? а може “будівниця дому Ізраеля”? Які були її діти? Які були б вони, коли б вирости здорові? Чи памятали б їх люде досі, їх і матір? і чим би їх помянули нащадки? Хто знає... але тепер вони безсмертні, бо туга їх матері безсмертна, а вони живуть в її тузі. Що було б з їх безсмертя, як би їх мати по них не тужила, якби вона схотіла потішитись власне тим, що їх все одно «вже не вернеш», що їх немає? – скільки матерей потішаються тим! – Але ж – “Рахіль плаче і не хоче потішитись по дітях своїх, бо їх немає”...» [Українка 2021 а: 181]

Наведений у листі рядок з Євангелія від Матвія послугував також епіграфом до апокрифу Лесі Українки: «Чутно крик в Рамі, великий плач і скарги, / Рахіль плаче по дітях своїх і не хоче потішитись, бо їх немає» (Єв. Матв. II, 18).

Слушною з цього приводу постає думка Т. Панасенко, яка припускає, що «письменниця обрала як вихідні дані саме ті мінімальні відомості, що були подані нею в епіграфі, оскільки в них закодовано квінтесенцію твору – минуле і майбутнє, ненависть і любов, зло і добро, які втілюються, відповідно, в проклятті та прощенні: чи здатна людина простити й переступити через гординю» [Панасенко: 74].

Дійсно, вже в самій назві твору «Прокляття Рахілі» окреслено етичну парадигму, в межах якої розвиватиметься його сюжет: це старозавітна етика, що базується на принципі зрівнюючої справедливості, викладеному в законі рівної відплати, або ж кровної помсти, про який йдеться у Біблії в книгах Вихід (21: 23–25), Левит (24: 19–20) та Повторення Закону: «І не змилосердиться око твоє: життя за життя, око за око, зуб за зуба, рука за руку, нога за ногу» (Повторення Закону 19:21).

Прокляття у творі постає рушійною силою, що «запускає» дію цього закону. Слід зазначити, що в християнстві проклинання вважається гріхом, адже несумісне із новозавітними заповідями любові та милосердя. У Нагірній проповіді Христос відкидає закони помсти, закликаючи не відплачувати злом за зло: «Ви чули, що сказано: Око за око, і зуб за зуба. / А Я вам кажу не противитись злому. І коли вдарить тебе хто у праву щоку твою, підстав йому й другу» (Матвія 5: 38–39).

В інтерпретації Лесі Українки проклинаючи, Рахіль прагне здійснити опір, заперечити Божу волю. Такі її наміри цілком відповідають християнському розумінню гріха: як слушно зауважує Н. Фрай, гріх це не протизаконний чи антисуспільний вчинок... Гріх – це радше спроба перешкодити діяльності Бога» [Фрай: 198].

Одним з важливих моментів, на який варто звернути увагу є те, що прокляття у творі надсилає символічна праматір ізраїльтян (у книзі Буття розповідається, що вона була другою улюбленою дружиною патріарха Якова та матір'ю його синів – праотців двох з дванадцяти племен Ізраїля (Бут. 28); пророк Єремія, описуючи полон, руйнування Храму, та інші лиха ізраїльського народу, говорить про Рахіль як про його невтішну матір (Єремія 31:15)). Традиційно найбільш страшним вважається прокляття, що лунає з уст матері, дітей якої вбито. Воно має потужну руйнівну силу через особливий кривний зв'язок між ними.

Сюжет свого апокрифу Леся Українка вибудовує навколо історії про народження Христа, яку переповідає Євангеліст Матвій: «Коли ж народився Ісус у Віфлеємі Юдейським, за днів царя Ірода, то ось мудреці прибули до Єрусалиму зо сходу, / і питали: Де народжений Цар Юдейський? Бо на сході ми бачили зорю Його, і при-

були поклонитись Йому... / Тоді Ірод покликав таємно отих мудреців, і докладно випитував їх про час, коли з'явилась зоря. / ...Вони ж царя вислухали й відійшли. І ось зоря, що на сході вони її бачили, ішла перед ними, аж прийшла й стала зверху, де Дитятко було. / А бачивши зорю, вони надзвичайно зраділи. / І, ввійшовши до дому, знайшли там Дитятко з Марією, Його матір'ю. І вони впали ницьма, і вклонились Йому. І, відчинивши скарбниці свої, піднесли Йому свої дари: золото, ладан та смирну» (Матвія 2: 1-2; 7, 9-11).

Початок твору Лесі Українки цілком відповідає змісту й духу Євангельської оповіді:

З'явилося нове світло в світі,

У Віфлеємі, в тихому селі,

І засвітилася у темному блакиті

Нова Зоря, щоб і старі, й малі

Дорогу знали до свого Мессії,

Малого сина вбогої Марії.

Пішли усі поклон йому віддати,

Волхви, царі і вбогі пастухи... [Українка

2021 б: 283].

Проте наступні рядки несподівано дисонують з сакральним пафосом початку. Авторка окреслює емоційний стан Марії у суто людських, егоїстичних вимірах:

Сповнялась материнської пихи,

Святої гордості, що кожна мати має,

Як на руках своє дитя тримає,

Бо кожній матері дитя її Мессія,

Давно сподівана і справжена надія [Українка 2021 б: 283].

У цих словах виразно звучить думка, про те, що почуття Марії нічим не відрізняються від емоцій інших матерів, які також пишються своїми дітьми, адже для будь-якої матері дитина – особлива цінність.

Загалом, в апокрифі Лесі Українки спостерігаємо зміщення акцентів з однієї з центральних містичних подій Євангелія – боготілення, що є засадничим догматом християнства, який постулює таємницю народження Сина Божого, Спасителя людства, до цілком природних переживань матері за свою дитину, прагнення захистити її від переслідувань:

О, матері! щасливі тричі ви,

Коли про вашу любую дитину

Не дбають ні царі, ні мудрії волхви,

Коли нова зоря очей не вабить сину,

Тоді не треба кидати госпóди
 І йти на безвість у далекий край,
 Щоб ратувать від лютої пригоди
 Свою дитину, свій єдиний рай... [Українка
 2021 б: 283].

Слід зазначити, що Леся Українка у своєму творі жодного разу не вживає імені Христос, Син Божий чи інших імен, які підкреслюють божественну сутність Ісуса, використовуючи натомість такі найменування як «Мессія», «син вбогої Марії», «Марії син». Як відомо, головною рисою будь-якого апокрифічного твору, пов'язаного з Новим Заповітом, є той факт, що в ньому Христос не відіграє головної ролі. Це та принципова ознака апокрифу, яка дисонує з христоцентричністю Євангелія. Можемо припустити, що апокрифічна модель у творі «Прокляття Рахілі» базується на онтологічних засадах відмінних від Євангельських.

Має рацію І. Захарчук, яка зазначила, що «функціональну наповненість апокрифів у творчому доробку Лесі Українки» визначає «увага до прихованих, підсвідомих, на перший погляд, вторинних проявів буття» [Захарчук: 69]. Одним з подібних проявів постає переміщення авторського фокусу уваги з Євангельського стосунку Небесний Отець – Син на зв'язок матері й сина. Це той, суто людський аспект життя Ісуса, який не висвітлено в Новому Заповіті, перед авторами якого стояла абсолютно інша мета: не переповісти біографію головного героя Євангелія, а сповістити «радісну звістку» про наближення Царства Божого.

Тому про специфіку синівських відносин Христа з матір'ю можна скласти уявлення лише з коротких свідчень Євангелістів Луки та Івана. Зокрема, йдеться про знакову ситуацію, що відбулась під час виголошення Ісусом притчі про сіяча і зерно: «До Нього ж прийшли були мати й брати Його, та через народ не могли доступитись до Нього. / І сповістили Йому: Твоя мати й брати Твої он стоять осторонь, і бажають побачити Тебе. / А Він відповів і промовив до них: Моя мати й брати Мої це ті, хто слухає Боже Слово, і виконує!» (Луки 8:19-21). Отож, за словами Христа, справжність стосунків з Ним залежать не від природних зв'язків, а від того, наскільки людина здатна сприйняти Слово Боже.

Вдруге Ісус, згідно свідчення Івана, веде мову про свою матір перед смертю на хресті: «Під хрестом же Ісуса стояли Його мати, і сестра Його матері, Марія Клеопова, і Марія Магдалина. / Як побачив Ісус матір та учня, що стояв тут, якого любив, то каже до матері: Оце, жоно, твій син! / Потім каже до учня: Оце мати твоя! І з тієї години той учень узяв її до себе» (Івана 19:25-27). Ці слова свідчать про суто синівську турботу про матір, опіку над якою Христос покладає на свого улюбленого учня.

Продовження оповіді в апокрифі Лесі Українки цілком співвідноситься з Євангельською. Йдеться про втечу Святої родини до Єгипту та побиття Іродом немовлят:

Вночі зібралася мала родина
 І подалась в пустиню крадькома,
 В пустиню їх зоря провадила сама,
 Оберегала їх сторожа янголина [Українка
 2021 б: 284].

Історію про вимушену подорож до Єгипту містить лише Євангеліє від Матвія: «Як вони ж відійшли, ось Ангол Господній з'явивсь у сні Йосипові та й сказав: Уставай, візьми Дитятко та матір Його, і втікай до Єгипту, і там зоставайся, аж поки скажу тобі, бо Дитятка шукатиме Ірод, щоб Його погубити. / І він устав, узяв Дитятко та матір Його вночі, та й пішов до Єгипту» (Матвія 2.13-14). «Спостеріг тоді Ірод, що ті мудреці насміялися з нього, та й розгнівався дуже, і послав повбивати в Вифлеємі й по всій тій околиці всіх дітей від двох років і менше, за часом, що його в мудреців він був випитав» (Матвія 2:16).

На відміну від нейтрального тону оповіді євангеліста, який передає лише факти, Леся Українка в кількох рядках вимальовує весь трагізм масового вбивства дітей:

Шука Мессію Ірод в Палестині,
 І ллється кров, як навесні вода,
 Так падає дитина по дитині,
 Як з дерева роса тремтячая спада [Українка
 2021 б: 284].

Подальший розвиток сюжету в апокрифі відрізняється від Євангельської версії, в якій Матвій, цитуючи Єремію, обмежується лише коротким коментарем, в якому інтерпретує його слова про плач Рахілі за своїми дітьми, як передбачення Іродового вбивства немовлят у Вифлеємі, підкреслюючи тим самим зв'язок

Старого й Нового Заповітів: «Тоді справдилось те, що сказав Єремія пророк...» (Матвія 2:16).

Леся Українка створює власну версію подальших подій. У ній «голосіння, плач і крик великий» [Українка 2021 б: 284] сягнули Шеолу та викликали зі світу мертвих праматір Ізраїлю:

І давня Рахіль із гроба підвелась,
По дітях страчених вона ридає,
Марою білою до трупів припадає,
Прокляття, скарги, мов пожежі дим,

Знялись до неба. Вчув їх Елогім [Українка 2021 б: 284].

У глибоко символічному образі Рахілі письменниці «оживила» архетип матері, який, за К. Г. Юнгом, проявляється у численних символах, що можуть мати позитивне або негативне значення. Дослідник стверджує, що властивостями цього архетипу є все «...«материнське»: власне магічний авторитет жіночого; мудрість і духовна висота потойбіч розсудливості; добре, турботливе, те, що підтримує, забезпечує ріст, плодючість і харчі...» [Юнг: 114]. Але й «...приховане, темне, безодня, світ мертвих, пожираюче, спокусливе й отруйне, страшне й неминуче» [Юнг: 114]. Основну суперечливість цих властивостей сформульовано у вигляді опозиції «люблячої і жажливої матері» [Юнг: 114]. Домінування кожного з протилежних елементів здатні змінюватися залежно від ситуації. Загалом, подвійність материнського архетипу відображає амбівалентність світу в цілому, в якому взаємодія темного і світлого первнів призводить до цілісності й рівноваги.

В інтерпретації Лесі Українки образ Рахілі постає втіленням темного, деструктивного аспекту материнського архетипу, що проявляється у жорстокості, мстивості, агресії, настанові на руйнацію й сіяння хаосу. Авторка підкреслює її хтонічну природу: праматір Ізраїлю приходить із світу мертвих («І давня Рахіль із гроба підвелась» [Українка 2021 б: 284]) та має вигляд привида: «Марою білою до трупів припадає...» [Українка 2021 б: 284].

Бог відсилає на землю свого вісника – Серафима, який, прагнучи потішити матір Ізраїлю, цитує пророцтво Осії:

...Рахіль, згадай:
«З Єгипту має вам прийти Мессія».

Радій, Рахіль, Ізраїль оживе,
Мессія дасть йому життя нове! [Українка 2021 б: 284].

На це пророцтво покликається і євангеліст Матвій: «І він там заставався аж до смерти Іродової, щоб збулося сказане від Господа пророком, який провіщає: Із Єгипту покликав Я Сина Свого» (Матвія 2:15).

Осія згадує про те, як за часів Виходу Бог викликав із Єгипту Сина Свого, Ізраїля. Матвій показує, що історія того, як Бог викупує Ізраїль, насправді вказує на Ісуса, істинного Божого Сина.

Тут діє принцип типології, за яким старозавітні події постають прототипами новозавітних. За Н. Фраєм: «Творці Нового Заповіту розглядають Старий Заповіт як документ, у якому зафіксовано передбачення подій з Христового життя» [Фрай: 126]. Розглядаючи особливості біблійної типології, дослідник зазначає: «Усе, що відбувається у Старому Заповіті, є “типом” або ескізом того, що відбувається в Новому» [Фрай: 128]. Виходячи з цього принципу історія Ізраїлю – є типом історії Ісуса, саме на такий дзеркальний зв’язок Старого і Нового заповітів звертає увагу Матвій.

Діалог Серафима й Рахілі, для якої прихід Месії не може виправдати необхідності смерті її нащадків, поглиблює прірву поміж Євангельською історією та авторською інтерпретацією новозавітних подій. На заклик Серафима до радісного сприйняття факту здійснення пророцтва, Рахіль відповідає словами обурення та цілковитим неприйняття «радісної звістки» про перспективи воскресіння та нового життя Ізраїлю. Ця символічна матір репрезентує в творі старозавітне сприйняття смерті як безповоротного сну-небуття в потойбіччі:

Мої сини в понурому Шеолі,
Не вернеться вже звідти ні один.
Ніхто їх звідти визволить не може,
– Важкий, холодний сон наліг на груди їм... [Українка 2021 б: 285].

У своєму зверненні до Творця з вимогою помсти, Рахіль виголошує кілька сакральних імен-епітетів Бога: «Ягв́е, страшний Ягв́е! Таємний Елогім! Адонаї-Шаддаї, грізний Боже!» [Українка 2021 б: 285]. Згідно Біблії правильне вживання імені Господа здатне викликати могутню дію, до прикладу благословення: «Вони будуть

кликати Ймення Моє на Ізраїлевих синів, а Я благословлятиму їх!» (Числа 6:27), або ж прокляття, яке у Святому Письмі постає протилежністю благословенню.

Прикладом негайної дії прокляття, в якому виголошується і'я Бога, може слугувати старозавітна історія пророка Єлисея, який став об'єктом глузувань групи дітей по дорозі із Єрихону до Бет-Елу: «І він обернувся назад і побачив їх, та й прокляв їх Іменем Господнім. І вийшли дві ведмедиці з лісу, і розірвали з них сорок і двоє дітей» (4 Царств 2:24).

Рахіль спрямовує до Бога не просто емоційне звернення, її слова – це вимога, що базується на аргументах: покликанні на Закон: «Ніхто не може літери змінити / Твоїх міцних одвічних установ, / Чотирнадцять колін заледве може змити / Пролитую безвинно людську кров...» [Українка 2021 б: 285]. У книзі Вихід йдеться про те, що Господь «... карає провину батьків на дітях, і на дітях дітей, і на третіх, і на четвертих поколіннях (Вихід 34:7). Головна героїня Лесиного апокрифу не лише вимагає помсти відповідно до закону рівної відплати, а й кидає Творцю погрозу – звинувачення:

За кров дітей моїх, за материне горе
Нехай заплатить сей, Марії син
Бо коли ні, то в день страшного суду
На Йосафатовій долині стану я
І перед зборищем мерців волати буду:
Себе суди, неправий судія!.. [Українка 2021 б: 285].

Слід зазначити, що подібне, підкреслено зневажливе, найменування Христа («сей, Марії син»), слугує свідченням цілеспрямованого наміру профанації Його Божественної сутності, а також одним зі способів вираження лютої ненависті, квінтесенцією якої постає саме прокляття праматері Ізраїлю:

Маріє, радуйся! твій син, твоя любов,
Живий, у захисті, та прийде та година,
Даремне згине так твоя дитина,
Як сі мої нащадки. Кров за кров!» [Українка 2021 б: 286].

Окрім апеляції до давнього принципу кровної помсти, згідно якого вбивство вимагає відплати, у словах прокляття, що виголошує Рахіль, звучить абсолютне неприйняття, чи навіть категоричне заперечення догмату про спокутну жертву Христа. Підкреслюючи, що

смерть Ісуса даремна, героїня апокрифу Лесі Українки демонструє повну нівеляцію основних засад християнства. Створений авторкою, глибоко символічний образ праматері Ізраїлю, пов'язаний з глибинними архаїчними уявленнями про світобудову й справедливість, залишки яких репрезентує також і Старий Заповіт.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що звернення до Біблії, як до джерела апокрифу «Прокляття Рахілі», дозволило досягнути особливості авторської інтерпретації Євангельського сюжету та відчитати нові сенси, які відкриваються у кореляції тексту апокрифа з текстом Святого Письма.

У творі Лесі Українки спостерігаємо зміщення акцентів з однієї з центральних містичних подій Євангелія – боговтілення до цілком природних переживань матері Марії за свою дитину, прагнення захистити її від переслідувань. Ще однією специфічною рисою апокрифу стає переміщення авторського фокусу уваги зі стосунку Небесний Отець – Син, постульованого в Євангелії, на зв'язок матері й сина. В апокрифі Лесі Українки не вживаються ті імена, які підкреслюють божественну сутність Христа. Натомість використовуються такі, підкреслено зневажливі, найменування як «син вбогої Марії», «сей, Марії син», що призводить до профанації образу Ісуса. Образ Богоматері у тексті апокрифу також десакралізовано. Авторка окреслює емоційний стан Марії у суто людських, егоїстичних вимірах, підкреслюючи, що її почуття нічим не відрізняються від емоцій інших матерів, які також пишаються своїми дітьми.

В інтерпретації Лесі Українки образ Рахілі постає втіленням темного, деструктивного аспекту материнського архетипу, що проявляється у жорстокості, мстивості, агресії, настанові на руйнацію й сіяння хаосу. Рахіль демонструє цілковите неприйняття «радісної звістки» про перспективи воскресіння та нового життя Ізраїлю. Її прокляття містить заперечення догмату про спокутну жертву Христа: стверджуючи, що смерть Ісуса даремна, героїня апокрифу демонструє повну нівеляцію основних засад християнства. Проклинаючи, Рахіль прагне здійснити опір, заперечити Божу волю. Такі її наміри цілком відповідають християн-

ському розумінню гріха: як спробі перешкодити діяльності Бога. Праматір Ізраїлю апелює до принципу кровної помсти, згідно якого вбивство вимагає відплати. У християнстві прокляття – гріх, оскільки несумісне із новозавітними заповідями любові та милосердя. Прокляття, виголошене в апокрифі Рахілю, з християнської точки зору постає страшним гріхом, адже за своєю суттю – це злісне побажання смерті, спрямоване проти Божого Сина.

Створений авторкою символічний образ праматері Ізраїлю, пов'язаний з глибин-

ними архаїчними уявленнями про світобудову й справедливість, залишки яких репрезентує також і Старий Заповіт. Виходячи з вищезазначеного, можемо припустити, що апокрифічна модель у творі «Прокляття Рахілі» базується на онтологічних засадах відмінних від Євангельських. Сюжет твору розвивається в межах Старозавітної етичної парадигми, що передбачає верховенство Закону – зовнішнього імперативного припису, порушення, невиконання якого веде до покарання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жванія Л. Біблійний Саул в інтерпретації Лесі Українки. *Roczniki Humanistyczne*. Tom LXX, zeszyt 7. 2022. С. 59–72. DOI: <https://doi.org/10.18290/rh22707.4> URL: <https://ojs.tnku.pl/index.php/rh/article/view/16438/16498>
2. Жванія Л. Біблійний код драматичної поеми Лесі Українки «На полі крові». *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2024. Вип. 1, С. 11–17.
3. Захарчук І. Проекції та функції апокрифу в драмах Лесі Українки. *Український модернізм зі столітньої відстані: зб. наук. пр. Рівне*, 2011. Вип. X, спец. С. 69–77.
4. Левчук Ю. Мнемонічні властивості жанру апокрифу (на тлі різнорівневого аналізу твору Лесі Українки «Прокляття Рахілі»). *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2013, Вип. 16, с. 138–148.
5. Мельник Я. Апокрифічний код українського письменства. Львів: Видавництво УКУ, 2017, 376 с.
6. Панасенко Т. Пізнання буття в любові: феномен добра і зла (за твором Лесі Українки «Прокляття Рахілі»). *Леся Українка і сучасність: зб. наук. пр. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки*, 2009. Т. 5. С. 71–79.
7. Українка Леся. *Повне академічне зібрання творів у 14 томах*. Т. 5. Луцьк: ВНУ, 2021. 928 с.
8. Українка Леся. *Повне академічне зібрання творів у 14 томах*. Т. 13. Луцьк: ВНУ, 2021. 616 с.
9. Фрай Н. Великий код: Біблія і література. Львів: Літопис, 2010, 362 с.
10. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. Львів: Видавництво «Астролябія». 2012, с. 587.
11. Zhvania L. The Bible Code in Lesya Ukrainka's Dramatic Poem in the Wilderness. *Slavia, casopis pro slovanskou filologii*. Ročník 91, sešit 1, p. 12–22. URL: <http://www.slu.cas.cz/4.html#slavia>

REFERENCES

1. Zhvaniia L. (2022) Bibliinyi Saul v interpretatsii Lesi Ukrainky [Biblical Saul in the interpretation of Lesya Ukrainka]. *Roczniki Humanistyczne*. Tom LXX, zeszyt 7. DOI: <https://doi.org/10.18290/rh22707.4> (in Ukrainian)
2. Zhvaniia L. (2024) Bibliinyi kod dramatychnoi poemy Lesi Ukrainky «Na poli krovi» [The biblical code of Lesya Ukrainka's dramatic poem "On the Field of Blood"]. *Akademichni studii. Seriiia «Humanitarni nauky»*. Vyp. 1 (in Ukrainian)
3. Zakharchuk I. (2011) Proektsiï ta funktsiï apokryfu v dramakh Lesi Ukrainky [Projections and functions of the apocrypha in Lesya Ukrainka's dramas]. *Ukrainskyï modernizm zi stolitnoiï vidstani: zb. nauk. pr. Rivne.*, Vyp. X, spets. (in Ukrainian)
4. Levchuk Yu. (2013) Mnemonichni vlastyvoosti zhanru apokryfu (na tli riznorivnevoho analizu tvoruv Lesi Ukrainky «Prokliattia Rakhili») [Mnemonic properties of the apocryphal genre (against the background of multi-level analysis of Lesya Ukrainka's work "The Curse of Rachel")]. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst*. Vyp. 16 (in Ukrainian)
5. Melnyk Ya. (2017). Apokryfichni kod ukrainskoho pysmenstva [Apocryphal code of Ukrainian writing]. Lviv. Vydavnytstvo UKU (in Ukrainian)
6. Panasenko T. (2009) Piznannia buttia v liubovi: fenomen dobra i zla (za tvorom Lesi Ukrainky «Prokliattia Rakhili») [Knowledge of being in love: the phenomenon of good and evil (based on Lesya Ukrainka's «The Curse of Rachel»)]. *Lesia Ukrainka i suchasnist: zb. nauk. pr. Lutsk: VNU im. Lesi Ukrainky*, T. 5 (in Ukrainian)
7. Ukrainka Lesia. (2021) Povne akademichne zibrannia tvoriv u 14 tomakh [Complete academic collection of works in 14 volumes]. V. 5. Lutsk: VNU im. Lesi Ukrainky. (in Ukrainian)
8. Ukrainka Lesia. (2021) Povne akademichne zibrannia tvoriv u 14 tomakh [Complete academic collection of works in 14 volumes]. V. 13. Lutsk: VNU im. Lesi Ukrainky. (in Ukrainian)
9. Frye N. (2010) Velykyi kod: Bibliia i literatura [The Great Code: The Bible and Literature]. Lviv: Litopys. (in Ukrainian)

10. Jung, C. G. (2012) *Arkhetypy i kolektyvne nesvidome* [The Archetypes and The Collective Unconscious]. Lviv: Vydavnytstvo «Astroliabii» (in Ukrainian)
11. Zhvania L. (2022) *The Bible Code in Lesya Ukrainka's Dramatic Poem in the Wilderness*. *Slavia, casopis pro slovanskou filologii*. Ročník 91, sešit 1. URL: <http://www.slu.cas.cz/4.html#slavia> (in English)
-

L. V. ZHVANIA

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign and Ukrainian Philology,

Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine

E-mail: zhvania@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1864-2119>

**THE PECULIARITY OF THE DIALOGUE WITH THE BIBLE
IN LESYA UKRAINKA 'S APOCRYPH «THE CURSE OF RACHEL»**

The investigation is an attempt to interpret Lesya Ukrainka's author's apocrypha «The Curse of Rachel» in the biblical context, which made it possible to read new meanings that are revealed in the correlation of the work with the text of the Holy Scriptures. It is noted that in the work of Lesya Ukrainka, there is a shift in emphasis from one of the central mystical events of the Gospel – the incarnation to the natural feelings of mother Mary for her child, the desire to protect her from persecution. Another specific feature of the apocryph is the shift of the author's focus of attention from the relationship between the Heavenly Father and the Son, postulated in the Gospel, to the relationship between mother and son. In the apocryph of Lesya Ukrainka, such, emphatically derogatory, names of Jesus are used as «the son of poor Mary», «this, the son of Mary», which leads to the profanation of the image of Jesus. The image of the Mother of God in the apocryphal text is also desacralized. The author outlines Maria's emotional state in purely human, selfish dimensions, emphasizing that her feelings are no different from the emotions of other mothers who are also proud of their children.

It is emphasized that in the interpretation of Lesya Ukrainka, the image of Rachel appears as the embodiment of the dark, destructive aspect of the maternal archetype, which manifests itself in cruelty, vindictiveness, and aggression. Arguing that the death of Jesus was in vain, the heroine of the apocryph demonstrates a complete leveling of the basic principles of Christianity. The foremother of Israel appeals to the principle of blood revenge, according to which murder requires retribution. The curse pronounced in the apocryph appears from a Christian point of view as a terrible sin, because this wish for death is directed against the Son of God. It is concluded that the apocryphal model in the work «Rachel's Curse» is based on ontological principles different from those of the Gospels. The plot of the work develops within the framework of the Old Testament ethical paradigm, which provides for the supremacy of the Law – an external imperative prescription, the violation of which leads to punishment.

Key words: Lesya Ukrainka, Bible, apocrypha, curse, mother archetype.